e*forum

Píše Peter Becher

(E*forum, 10. 11. 2021)

Zatímco je ***Otokar Fischer*** v České republice považován za významného intelektuála, jehož tragické úmrtí v roce 1938 (podobně jako úmrtí spisovatele Karla Čapka v témže roce) oznamovalo konec první republiky, je v kruzích německých germanistů ostudně málo znám, a to už vůbec nemluvíme o širší německé veřejnosti. Osud, který Fischer sdílí s mnoha jinými intelektuály na druhé straně stále ještě mentálně přítomné železné opony.

Sborník, který v renomovaném vydavatelství Böhlau v roce 2020 vydali **Václav Petrbok**, **Alice Stašková** a **Štěpán Zbytovský**, německojazyčnému čtenářstvu vůbec poprvé představuje Fischerovo dílo v celé jeho šíři. Václav Petrbok ve svém životopisném úvodu upozorňuje, že se Fischer dvojjazyčně socializoval již během dětství, k oběma jazykům přistoupila ještě třetí komponenta, jeho židovský původ. Jako červená niť se všemi 23 příspěvky svazku a také oběma úvody od Jiřího Brabce a Jiřího Stromšíka line skutečnost, že se Fischer ve svém životě velmi intenzivně pohyboval nejen mezi oběma jazykovými prostředími, ale také mezi vědou a uměním (Fischer působil jako germanista a kritik a také jako lyrik a dramatik). Tyto studie vycházejí z příspěvků konference, kterou na jaře roku 2013 společně pořádaly pražská Univerzita Karlova a Rakouské kulturní fórum [Österreichisches Kulturforum in Prag].

Příspěvky jsou rozděleny do pěti bloků a týkají se jednak Fischerovy biografie, dále pak tématu národnosti, literární teorie, literárních dějin a kulturní politiky. První oddíl, zabývající se Fischerovým životem, obsahuje vedle již zmíněného Petrbokova životopisného přehledu i popis jeho studentského života v Berlíně v letech 1903/1904 od Michala Topora a další text, jehož autorkou je Michala Frank Barnová, se věnuje Fischerově vztahu s umělkyní Vlastou Vostřebalovou, s níž byl krátkou dobu ženatý.

V druhém oddíle se Kateřina Čapková zabývá tematizací židovství a nacionalismu ve Fischerově korespondenci, Marie-Odile Thirouin analyzuje Fischerův vztah k Francii a Belgii, Barbora Šrámková zase jeho vztah k pražské německé literatuře, Lenka Vodrážková se zabývá jeho vztahem k českému germanistovi Arnoštu Krausovi a Ralf Klausnitzer píše o Fischerově přátelství s Josefem Körnerem, badatelem zabývajícím se romantismem.

Ve třetím, literárněteoretickém oddíle analyzuje Daniel Vojtěch Fischerovu recepci psychologických teorií až k samotné psychoanalýze; Myriam Isabell Richter a Hans-Harald Müller popisují germanistický kontext Fischerovy tvorby se zvláštním důrazem na podporu ze strany Augusta Sauera; Irina Wutsdorf tematizuje ve své studii

Fischerův vztah k pražskému lingvistickému kroužku a osobnostem Jurije Tynjanova a Jana Mukařovského, přičemž je podle ní označování Fischera za „zástupce pražského strukturalismu“, vzniklé po jeho smrti, právem nutné brát s rezervou; Manfred Weinberg ukazuje na textu Fischerovy přednášky *Das Problem der Erinnerung und deren Bedeutung für die Poesie* [Problém vzpomínání a jeho významu pro poezii] z IV. mezinárodního filozofického kongresu v Bologni (1911), jak Fischer – s odkazem na Friedricha Schleiermachera – rozvíjí intepretaci překračující autorskou perspektivu a že – jak podotýká Weinberg s údivem – formuluje myšlenky, které jako by předjímaly teorii recepční estetiky Wolfganga Isera. Daniel Řehák popisuje vliv českých a evropských básníků na Fischerovo literární dílo a pojetí vlastní činnosti jako působení na hranicích, jak dokládá Fischerovo doznání: „mé místo je na křižovatce, můj osud na rozhraní …“ (s. 328). A nakonec se Filip Charvát zabývá v částečném překrytí s články Daniela Vojtěcha a Steffena Höhneho Fischerovou literární psychologií, jakož i jeho zájmem o Richarda Weinera.

Příspěvky čtvrtého oddílu publikace se zabývají Fischerovým zájmem o konkrétní autory. Dieter Heimböckel analyzuje jeho recepci Kleista, Alice Stašková se věnuje jeho pojetí Heineho, Steffen Höhne píše o Fischerově četbě Gottfrieda Kellera, Claus Zittel mapuje českou recepci Nietzscheho, Lucie Merhautová zase shrnuje Fischerův zájem o Huga von Hofmannsthala a další vídeňské autory před první světovou válkou a Štěpán Zbytovský dodal studii o Fischerově příspěvku k recepci Wedekinda v Praze.

Právě tento oddíl jasně ilustruje, jak intenzivně se Fischer zabýval jednotlivými autory. Heimböckel ukazuje, že Fischer Kleista nepojímal jako klasika, nýbrž jako „nadčasový zjev“, jehož dílo „při vší blízkosti motivů, atmosféry a psychologie s romantismem se od něj stylisticky odlišuje a takto vznikl jeho jedinečný a nezaměnitelný profil“ (s. 357). Stašková dokládá, jak Fischer díky svému dvojitému nadání coby „básnící filolog“ (s. 370) sledoval protiklady u Heineho, jež popsal jako „paradoxní a rozhárané“, a kriticky konstatoval, že Heine „zřídkakdy byl chápán v souladu se svým vnitřním, jako tajemství ztajeným, a přesto všemu navzdory jednotným rytmem“ (Fischer 1923, s. 377). Na příkladu *Zeleného Jindřicha* (*Der grüne Heinrich*) Gottfrieda Kellera objasňuje Höhne, jak psychoanalyticky zaměřený interpret Eduard Hitschmann při svém výkladu upřednostnil „oidipovsko-incestní problémy autorovy“ (s. 398) a tím se smířil se „smíšením úrovně autorské a úrovně díla“ (s. 399), zatímco Fischer „pečlivě rozlišuje mezi biografickou a textovou rovinou“ (s. 400). A Zittel zase vysvětluje, jak se stal Fischer „nejdůležitějším zástupcem“ nietzscheovské recepce v Československu a jak svoji prvotní „převážně esteticko-psychologickou“ interpretaci doplnil o „stále více politicky zaměřené nahlížení“, jímž chtěl varovat před tím, aby Nietzschova nauka byla prostřednictvím nacionálně-socialistické recepce „redukována na úzkoprsé evangelium nacionalismu, na oslavu čistě germánských ctností“ (s. 421).

V pátém a posledním oddíle se Martin Maurach věnuje Fischerově reakci na požár Říšského sněmu v roce 1933 a na nacionálněsocialistický výklad Kleistova díla, Petra Ježková se zabývá působením Fischera na pozici šéfa činohry pražského Národního divadla v posledních letech jeho života, přičemž podtrhuje jeho úzkou spolupráci

s Karlem Čapkem, a Zuzana Duchková ve svém příspěvku upozorňuje na Fischerovu aktivní podporu různých organizací poskytujících pomoc německým emigrantům.

Studie obsažené v publikaci dokládají, že Fischer nebyl jen muž podivuhodně mnoha nadání, nýbrž rovněž intelektuál, který jednal uprostřed prostředí vibrujícího různými druhy napětí, v němž byl opakovaně napadán a musel se tudíž ospravedlňovat, a to nikoliv proto, že by zastával dogmatická stanoviska, ale naopak protože nebyl ochoten vyměnit toto napětí za náhodný jasný postoj. Fischer se tedy chápal jako Čech, aniž by připouštěl nacionální zkratku této své příslušnosti, jako Žid, jenž se intenzivně zabýval svým původem, aniž by se ovšem identifikoval s českožidovskými či sionistickými pozicemi, jako prostředník německé a francouzské literatury, aniž by se vzdal svého pojetí sebe sama jako českého badatele, jako reprezentant duchovně dějinného obratu po přelomu století, aniž by paušálně zavrhnul filologicko-pozitivistický přístup schererovské školy.

Fischer si těmito postoji získal uznání mnoha vědců a spisovatelů, kteří zastávali podobně otevřený pohled na věci, byl ovšem napadán všemi, kdo pociťovali jeho otevřenost jako nedostatek stanovisek či slabost, v nejhorším případě jako zradu, přičemž se nezřídka při takových výpadech směšovaly vědecké, národnostní a antisemitské výhrady. Opakovaně musel Fischer čelit kritice, že nehájí české pozice. Pakliže ještě před první světovou válkou Antonín Veselý formuloval výčitku, že ten, „kdo vší svou náklonností se obrací k oblasti cizí kultury“, nemůže „být organickým představitelem kultury naší“ (s. 248), tak se objevila po vydání Fischerova dramatu *Přemyslovci* (1918) inkriminující otázka, jež upomínala na mnohé dobové námitky, tedy „má-li Žid vůbec právo zabývat se tématy českého národa“ (s. 129). A Jakub Deml tyto výtky v roce 1931 vyhrotil poznámkou, „že Židé a jmenovitě Fischer jsou pro českou kulturu, jíž stejně nikdy neporozuměli, škodliví“ (s. 129–130).

Zmíněné invektivy ukazují, jak výbušná byla směsice národnostních a antisemitských nálad nejen po první světové válce, jakým útokům a tlakům byl Fischer opakovaně vystaven, a proto nakonec, jak popisuje Čapková, proč nemohlo dojít k jeho „plnohodnotné integraci“ mezi „českou akademickou a uměleckou elitu“ (s. 129).

Tato publikace je – to můžeme tvrdit bez výhrad – skutečným průkopnickým činem a apelem na vědeckou komunitu německojazyčných zemí, aby přiznala Otokaru Fischerovi zásluhy, za něž mu jako vynikajícímu germanistovi první půle 20. století přísluší uznání.

Přeložil Lukáš Motyčka

Otokar Fischer (1883–1938). Ein Prager Intellektueller zwischen Dichtung und Wissenschaft. Eds. Václav Petrbok, Alice Stašková a Štěpán Zbytovský. Böhlau, 2020, 547 s.

www.ipsl.cz